Cilt / Volume: 3
Sayı / Issue: 1
(Temmuz / July 2020)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

UMDE

Dini Tetkikler Dergisi
Journal of Religious Inquiries

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

UMDE

Dini Tetkikler Dergisi

UMDE Journal of Religious Inquiries

e-ISSN: 2667-4939
Cilt / Volume: 3, Sayı / Issue: 1 (Temmuz /July 2020)
UMDE Dini Tetkikler Dergisi, ulusal hakemli online süreli yayındır
UMDE Journal of Religious Inquires, a national peer-reviewed online biannual journal

KAPSAM: Dinî Araştırmalar, İslam Araştırmaları / **SCOPE:** Religious Studies Islamic Studies
PERİYOT: Yılda 2 Sayı (30 Temmuz & 30 Aralık) / **PERIOD:** Biannually (30 July & 30 December)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi
The *Owner* on behalf of the Faculty of Divinity, *Nevsehir Hacı Bektas Veli University*
Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ, Dekan / Dean

İletişim / Correspondence
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Damat İbrahim Paşa Yerleşkesi,
2000 Evler Mah. Zübeyde Hanım Cad. 50300 - NEVŞEHİR
Telefon:+90-384/2281000 Fax: +90-384/2281050
umde@nevsehir.edu.tr
Web Sayfası: http://dergipark.gov.tr/umde

UMDE DİNİ TETKİKLER DERGİSİ
UMDE JOURNAL OF RELIGIOUS INQUIRIES
Cilt / Volume: 3, Sayı / Issue: 1 (Temmuz / July 2020)

İçindekiler / Table of Contents

Araştırma Yazıları / Research Papers

UMDE DİNİ TETKİKLER DERGİSİ
UMDE JOURNAL OF RELIGIOUS INQUIRIES
Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 1 (Temmuz/July 2020): 47-83

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 05.05.2020
Kabul Tarihi / Accepted: 17.07.2020
Yayın Tarihi / Published: 30.07.2020

Arap Edebiyatında Eğitici Bir Edebî Tür Olarak Makâme ve İbnü'l Verdî'den Salgın Dönemlerine Ait Bir Örnek

Hasan Çetinel* – Ramy Mahmoud**

Öz: Arap edebiyatı içerisinde hicri dördüncü asırda bir edebî tür olarak ortaya çıkan makâmeler, başlangıçta vaaz ve hitabe özelliği taşımaktayken, zaman içerisinde eğitici, öğretici, yerine göre de eğlendirici metinler olarak kaleme alınmışlardır. Bu makalede ele alınan İbnü'l Verdî'ye ait *en-Nebâ 'Ani'l-Vebâ* isimli makâmenin de daha çok eğitici, öğretici yanının ön planda olduğu görülmektedir. Eserin en az edebî yönü kadar, hatta ondan daha da kıymetli tarafıysa; dünyanın en ağır veba dalgalarından biriyle yüz yüze olduğu bir yüzyılda kaleme alınmış olması ve eserin satır aralarında hastalığın hedefindeki İslam coğrafyasının ve İslam toplumunun bir dönemine dair önemli tarihi, kültürel veriler içermesidir. İbnü'l Verdî'nin bu makâmesi, ilk kez Türkçe 'ye çevrilerek içerik analizine tabi tutulmuştur. Döngüsel olarak insanlığın yolunu kesen bu salgın hastalıkların toplumların sosyolojisinde ve insan psikolojisinde derin izler bıraktığı gerçeği, on dördüncü yüzyılda yaşamış ve kendisi de taundan ölmüş, kıymetli bir İslam âliminin gözünden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Makâme, İbnü'l Verdî, Veba, Taun, Salgın.

Maqāma as an Educational Literary Genre in Arabic Literature and an Example of Pandemic from the Time of Ibn al-Wardī

Abstract: *Al-maqāmāt*, which appeared in Arabic literature as a literary genre in the fourth century, were having the characteristics of preach and speech. In the course of time, however, they have started to appear as educational, instructive and entertaining texts. Ibn al-Wardī's *maqāma*, *al-Nabā 'An al-Wabā*, which is in the point of this article, appears to be have an educational and instructive characteristic. One of the most important

* Dr. Öğretim Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Bilim Dalı.
Dr., Nevsehir Hacı Bektas Veli University, Faculty of Theology, Department of Religious Education, Nevşehir, Turkey.
hasancetinel@nevsehir.edu.tr https://orcid.org/0000-0002-9851-2711

** Dr. Öğretim Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
Dr. Nevsehir Hacı Bektas Veli University, Faculty of Theology, Department Arabic Language and Rhetoric, Nevşehir, Turkey.
ramymahmoud@nevsehir.edu.tr. https://orcid.org/0000-0002-6853-1524

Atıf / Cite as: Çetinel, Hasan – Mahmoud, Ramy. "Arap Edebiyatında Eğitici Bir Edebî Tür Olarak Makâme ve İbnü'l Verdî'den Salgın Dönemlerine Ait Bir Örnek". *UMDE Dini Tetkikler Dergisi-UMDE Journal of Religious Inquires* 3/1 (Temmuz/July 2020): 47-83.

aspect of the work, beside its literary aspect is that it was written in a time when the world facing one of the heaviest waves of pandemic, and that the work contains some important historical and cultural data about Islamic geography and society of this time, which were also under the threat of the pandemic. Ibn al-Wardī's *maqāma* is translated into Turkish for the first time in this article and being subject to a content analysis. We will have the opportunity to see how the pandemic diseases left deep traces both in individuals' psychology and in their society through the eyes of a Muslim scholar who lived in the fourteenth century and was died of the pandemic.

Keywords: Arabic Language and Literature, *Maqāma*, Ibn al-Wardī, Plague, *Taun*, Pandamic.

Giriş

Edebiyat, bir sanat dalı olarak bir yandan insanın estetik duygularını beslemekte, diğer bir yandan da onun zihni, kültürel ve ahlaki gelişimlerine de katkı sunmaktadır. Her edebiyat eseri aynı zamanda, yazarın okuyucusunu kendi dünyasına davet ettiği, eserinde dile getirmeye çalıştığı olay ve olgulara onun gözüyle bakmaya fırsat sunduğu bir hikâyeyi de barındırmaktadır. Her edebi eser aynı zamanda o eserde yer alan kahramanlar, onların başlarından geçenlerden oluşan olaylar örgüsü, yazarın olayların geçtiği zamana ve mekâna dair kaleme aldığı gözlemler üzerinden, eserin yazıldığı döneme ve toplumsal-kültürel yapısına ayna tutma imkânı sunar. Eserin şiir ya da düz yazı; hikâye, roman, biyografik eser vb. türlerde olması fark etmez. Öyle ki eserin edebiyat dünyasının kadim polemiği "Sanat için mi sanat, yoksa halk için mi sanat?" doğrultusunda halk için veya yalnız sanat için yazılmış olması da bu konuda bir fark yaratmamaktadır. Salt sanat için yazılmış bir eserde dahi yazıldığı dönemin kültürel, sanatsal yönelimlerine ve toplumsal yapısına dair ipuçları yakalamak mümkündür.

İnsanoğlunun varlıklar içerisinde konuşabilen, duygu ve düşüncelerini kelimeler ve kavramlar vasıtasıyla çeşitli dilsel yapılar ve kurgularla çeşitlendirerek aktarabilen seçkin bir varlık olarak, söze ve yazıya dair geniş bir alanı kuşatan edebiyatı, bilinen en eski dönemlerden itibaren bir eğitim ve kültür aktarım aracı olarak kullandığı bilinmektedir. Öyle ki bazı edebiyat çalışmaları doğrudan didaktik hedefler gözetilerek, insanları belirli konularda eğitmek

üzere kaleme alınmışlardır. Özellikle yazılı edebiyatın ve kitap kültürünün günümüzdeki kadar gelişmediği geçmiş yüzyıllarda sözlü edebiyatın kültürel aktarım ve insan terbiyesi noktasındaki katkısı bilinmektedir. Dede Korkut hikâyelerinin Türk kültürüne dair barındırdığı eşsiz bilgiler bu anlamda ilk akla gelen örneklerdendir. Dilden dile aktarıla gelen cenk hikâyelerinin Müslüman toplumlarda peygamber ve sahabe sevgisinin gelişimine olan katkıları yadsınamaz. Yine modern zamanlara ait radyo, televizyon vb. hiçbir iletişim aracının olmadığı dönemlerde içeriğinde dini, ahlaki ve insani ögelerin ön plana çıktığı, bir taraftan güldürürken diğer taraftan eğitmeyi amaçlayan Karagöz ve Hacivat gösterilerinin, orta oyunlarının Osmanlı toplumundaki eğitici değeri göz ardı edilmemelidir.

Milletlerin tarihlerinde önemli izler bırakan savaşlar, kıtlıklar, salgın hastalıklar gibi tarihin kırılma noktalarında da edebiyatçılar, halkı bilgilendirme ve bilinçlendirme sorumluluğu almışlardır. Böylesi dönemlerde kalemlerini, yaşanan krizlere karşı toplumsal bir bilinç oluşturma, yıpranan insan psikolojilerine karşı milletinin insanlarına umut aşılama, doğrudan krizle baş edebilmek için üretilen politika ve stratejiler hakkında insanları bilgilendirme gibi önemli amaçlar için oynatmışlardır. Kurtuluş Savaşı döneminde Mehmet Akif Ersoy'un üstlendiği sorumluluk buna benzer türden bir sorumluluktu ve mücadelenin kazanılmasında o da en az cephede savaşan komutanlar, mücadelede kilit rol üstlenen siyasiler kadar önemli bir rol icra etmişti.

Bu makale; ortaya çıktığı dönemlerde millet, kültür, din ayrımı yapmadan çok geniş coğrafyalarda etkili olmuş, girmedik ülke, şehir ve hane bırakmamış veba salgınları döneminde, Arap edebiyatında edebi bir tür olan "makâme" tarzında kaleme alınmış, ünlü tarihçi ve edebiyatçı İbnü'l Verdî'nin (ö.743/1349) bir eserinin içerik analizini konu edinmektedir. Eserin ismi "en-Nebâ ani'l-Vebâ" (Vebadan Haberler) olup, makâme tarzında yazılan eser, türün temel özeliklerini barındırmaktadır. Makale, makâme edebî türü ve özellikleri; şair İbnü'l-Verdî'nin hayatı ve makâme türündeki eseri en-Nebâ ani'l-Vebâ hakkında veriler içermektedir.

İbnü'l-Verdî'nin yaşadığı dönemde ortaya çıkan ve toplumların demografik, sosyal ve ekonomik yapısında büyük değişimlere yol açan taun salgını hakkında didaktik ögeler içeren makâmesi en-Nebâ 'ani'l-Vebâ'sı ele

alınırken, Arapçasının yanı sıra metnin aslı Latin harfleriyle ve transkripsiyon sistemiyle yazılmış olup, hemen karşısına da Türkçe anlamları verilmiştir. Edebî bir metnin çevirisinde kaynak dile olabildiğince sadık kalarak, aktarılan dilde de bir edebî üslup gözetilmeye çalışılmıştır. İbnü'l Verdî eserini şecîli bir üslupla kaleme aldığından, Türkçeye aktarırken de mısra sonlarında bu incelik göz ardı edilmemeye çalışılmıştır.

1. Makâme

Makâme; kelime kökeni olarak, "kalmak, ayakta durmak" anlamlarına gelen "kıyâm" kelimesinden türemiştir, çoğulu "makâmât" şeklindedir ve zamanla bir arada bulunan insan grubu ve onların oturdukları yer anlamlarında kullanılmıştır.[1] Arap edebiyatında, edebî bir tür olarak ortaya çıkan makâme, tarih içerisinde biçimsel bazı değişikler yaşasa da türün temel özelliklerini; dilin inceliklerini, özellikle dildeki garip lafızları öğretmeyi hedefleyerek; nahiv bilmecelerinden, edebî inceliklerden ve Arap atasözlerinden örnekler vermek suretiyle, okuyucuların hoşça vakit geçirmelerini amaçlama biçiminde özetlemek mümkündür. İçerik bir olay etrafında şekillenir. Makâmedeki olay bazen, her konudaki bilgisi ve etkili konuşmasıyla insanları kendisine hayran bırakan bir dilenci şeklindeki bir kahramanın başından geçenlerin hayali bir râvî tarafından anlatılmasına dayanır.[2]

Makâme, Arap edebiyatında bir edebî tür olarak hicri 4. asırda ortaya çıkmıştır. Makâme, belirli bir hikâye etrafında şekillenir. Hikâyenin bir kahramanı bir de anlatıcısı olur. Hikâye, kahramanın yaşadığı olaylar ve onun üstün yeteneklerini ortaya koyacak şekilde ilerler. Makâmenin ilk ünlü örneklerinde durum bu şekildedir; olay tek bir kahraman ve onun hikâyesini aktaran râvî etrafında şekillenir.[3] Arap edebiyatında makâme türünde eserler veren iki önemli müellif bulunmaktadır. Birincisi Bedîüzzaman el-Hemedânî (ö. 398/1008) olup makâmeleri, onun râvîsi İsâ b. Hişam ile kahramanı, İskenderiyeli Ebu'l-Feth el-İskenderî arasında geçer.[4] İkinci müellif Harîrî'nin (ö.

1 Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ fî Sınâ'ati'l-İnşâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.), 14/124. Şeybânî, *Kitâbü'l-Cîm*, thk. İbrahim el-Ebyârî (Kahire: Hey'etü'l-'Âmme li-Şuûni'l-Emîriyye, 1974), 3/80.

2 Erol Ayyıldız, "Makâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 20 Nisan 2020).

3 Şevki Dayf, *Fünûnü'l edebi'l-'arabiyye el-mukâme* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1973), 8. Muhammed Hâdî Murâdî, "Fennü'l-makâmât", *et-Türâsü'l-edebî* 1/4 (Eylül, 2019), 123.

4 Bedîüzzamân Hemedânî, *Makâmât-ü Bedîüzzeman el-Hemedânî,* thk. Muhammed Abduh (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2005), 3.

516/1122) makâmelerinde ise; râvî rolünde Hâris b. Hemmâm ve kahraman olarak da Ebû Zeyd es-Serûcî karşımıza çıkmaktadır.[5] Her ikisinde de râvî, olayları incelikli, zarif bir üslupla anlatmaktadır.

Arap edebiyatçıları bir edebî tür olarak makâmeyi; şekli ve üslubu açısından daha çok hayali bir kahraman üzerinden bir râvinin hikâyeyi Arap dilinin incelikli söz sanatlarına başvurarak, belîğ bir tarzda anlatımı şeklinde tanımlasalar da zaman içerisinde bu kalıbın dışında da birçok makâme kaleme alınmıştır. Yani bazı makâmeler vardır ki; edebiyatçı herhangi bir kahraman veya râvî kullanmaksızın dolaysız bir üslupla doğrudan bir olayı anlatmaya başlar.[6] Bu makalenin konu edindiği Zeynüddin İbnü'l-Verdî'ye ait makâme de bu türdendir. İbnü'l-Verdî, özellikle taun hakkında yazdığı bu makâmede, dile dair her türlü söz sanatına başvurarak, yerine göre ayet ve hadislere göndermelerde bulunarak, taunun nedenleri, İslam coğrafyasından etkilediği bölgeler, insanların değişen psikolojileri, o dönemde insanların bu illetten korunmak için ne tür tedbirler aldıkları vb. hususlarda bilgiler vermeye çalışır. [7]

Şevki Dayf, bir makâmenin öncelikli amacının; insanları herhangi bir konuda eğitmek ve onlara bilgi vermek olduğunu söyler. Hatta Bedîüzzamân'ın türün adını bu nedenle, kıssa ve hikâye koymadığını ifade eder.[8] Bu sebepten olmalı ki; tarih içerisinde yalnızca edebiyatçılar değil, aralarında Zemahşeri[9] (ö.538/1144), Suyûtî[10] (ö.911/1505) gibi âlimlerin de yer aldığı birçok isim makâme tarzında eserler kaleme almışlardır. Şiirleri orta düzey edebî eserler olarak kabul edilen ve daha çok didaktik şiirleriyle ön plana çıkan İbnü'l Verdî'yi de bu kapsamda değerlendirmek yerinde olacaktır.[11]

5 Harîrî, *Makâmâtü'l-Harîrî* (Beyrut: Matba'atü'l-Ma'ârif, 1978), 10; Makâme edebî türünün bu iki önemli temsilcisiyle ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Abdellah Bouguessa, "İstiârenin Bediü'z-zaman el-Hemedâni'nin Makâmetu'l- Hulvaniyesindeki Hakimiyeti", *Aydın Arapça Araştırmaları Dergisi* 1/2 (Ocak 2019), 243-258; Sıtkı Gülle, "Arap Edebiyatında 'Makâme' ve El-Harîrî'nin Osmanlı Medreselerinde Yüksek Arapça Öğretimi Çerçevesinde Okutulan 'El-Makamat'ı" *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/2 (Ocak 2000), 179-201.

6 Şevki Dayf, *Fünûnü'l edebi'l-'arabiyye el-mukâme,* 9-10.

7 İbnü'l-Verdî, *Divân,* thk. Abdülhamid el-Hindâvî (Kahire: Darü'l Efâkü'l Arâbiye, 2006), 87.

8 Şevki Dayf, *Fünûnü'l edebi'l-'arabiyye el-mukâme,* 8.

9 Zemahşerî, *Makâmat'üz-Zemahşerî* (Kahire: el-Matba'atü'l'Abbâsiyye, 1900), 6.

10 Süyûtî, *Makâmâtü's-Süyûtî* (Konstantîn: Matba'atü'l-Cevânib, 1881), 2.

11 İsmail Durmuş-Ali Şakir Ergin, "İbnü'l Verdî, Zeynüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (Erişim 10 Nisan 2020).

2. İbnü'l Verdî

Zeynüddîn İbnü'l Verdî, İbnü'l 'Imâd'ın (ö. 1089/1679) tanımlamasıyla, Arap dilinde, fıkıhta, nahivde ve edebiyatta parlak bir imam ve aralarında İbn Mâlik'in Elfiyesi gibi dil kitapları ile Manṭıku'ṭ-Ṭayr gibi tasavvufî eserlere yazdığı şerhlerin ve kendisine ait divanının da yer aldığı nice eser kaleme almış usta bir yazardır. [12]

691/1292 yılında Suriye'nin kuzeyine düşen Maarre'tun-Nu'man'da dünyaya gelen İbnü'l Verdî, burada başladığı eğitimine Hama, Halep ve Dımeşk'ta devam etti. Fıkıh, tefsir, dil ve edebiyat dersleri aldığı hocalar arasında Takıyyüddîn İbn Teymiyye (ö. 728/1328), İbn Hatîb Cibrîn (ö. 843/1440), Burhâneddin el-Fezârî (ö. 729/1329) gibi değerli hocalar bulunan İbnü'l Verdî, özellikle "Fakîh-ü Haleb" diye adlandırılacak kadar Şafiî fıkhında kendisini geliştirdi. Halepten başka Dımeşk, Menbiç ve Şeyzer gibi bölgelerde de kadılık görevlerinde bulunduktan sonra, tasavvufa yönelen müellif, kadılıktan ayrılarak kendisini ilme, eser telifine ve talebe yetiştirmeye verdi.[13]

"İbn Teymiye'nin bilmediği hadis, hadis değildir"[14] diyecek kadar ona hayran olan İbnü'l Verdî onun ölümü üzerine bir de mersiye kaleme almıştır.[15] Hayatı boyunca birçok eser veren İbnü'l Verdî'nin bu makalede konu edilen makâmesi, beraberinde birçok makâme ve risaleleri de içeren eseri olan Dîvân'da yer almaktadır.[16] Taun dönemlerine ışık tutan bir eseriyle incelenen bu seçkin âlimin kendisinin de yakalandığı taun sonucu 28 Zilhicce 749 / 19 Mart 1349'da Halep'te hayatını kaybetmesi ne kadar da manidardır.[17]

12 Alûsî, *Celâü'l-'ayneyn fî muhâkemet'il-Ahmedeyn* (Kahire: Matba'atü'l-Medenî, 1981), 1/51.

13 Durmuş-Ergin, "İbnü'l Verdî,Zeynüddîn".

14 Alûsî, *Celâü'l-'ayneyn, 6/1.*

15 Ferhat Koca, "İbn Teymiye, Takıyyüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 10 Nisan 2020).

16 Durmuş-Ergin, "İbnü'l Verdî,Zeynüddîn". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddesinde müellifin eserlerine dair ayrıntılı bilgi verilmektedir. İbnü'l Verdî'nin Dîvânı'nın dünyanın değişik kütüphaneleriyle birlikte bir yazmasının da İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonunda 2608 numarada kayıtlı olduğu bilgisi yer almaktadır.

17 Alûsî, *Celâü'l-'ayneyn, 1/51.*

3. en-Nebâ 'ani'l-Vebâ - Vebâdan Haberler

الله لي عدة في كل شدة	Allâhu lî 'udde fî külli şidde	Allah benim desteğimde, Her türlü şiddette.
حسبي االه وحده أليس الله بكاف عبده	ḥasbiyellâhu Vaḥde eleysellâhu bikâfin 'abdeh	Bana yeter Allah bir, Kuluna Allah, yetmez midir?
اللهم صل على سيدنا محمد وسلم ونجنا بجاهه من طغيان الطاعون وسلم	Allâhumme Salli 'ala seyyidinâ Muḥammedin ve sellim ve neccinâ bi-câhihî mi'n-ṭuğyâni'ṭ-ṭâ'ûni ve sellim	Allah'ım efendimiz Muhammed'e salât ve selam eyle, Bizleri de onun hürmetine taundan kurtar ve emin eyle!
طاعون روع وأمات وابتدأ خبره من الظلمات	ṭâ'ûnü ravve'a ve emât ve'btedee ẖaberuhû mine'ẓ-ẓulumât	O taun ki hem korkuttu, hem aldı canlardan, Ve o çıka geldi karanlıklardan.
ياله من زائر من سنة خمس عشرة دائر	yâ lehû mi'n-zâir mi'n-senet-i ẖamse 'aşrete dâir	O ne kötü bir misafirdir, On beş[18] senesinde dönüp gelendir.
ما صين عنه الصين وما منع منه حصن حصين	mâ ṣîne 'anhu'ṣ-ṣîn vemâ müni'a minhü Hıṣnu'n-Haṣîm	Çin dahi ondan korunamadı, Güçlü kalelerle ondan kaçamadı.
سلَّ هنديا في الهند وأسند عن السند	selle hindiyyen fi'l-hind ve esnede 'anis-sind	Kılıcını Hind'e çekti, ve Sind'den de haberler verdi.

18 "On beşten" kastedilen hicrî 715 yani miladi 1315 yılıdır.

وقبض بكفه وشبك على بلاد الأوزبك	ve kabaḍa bikeffihî ve şebbeke ‘ala bilâd-i Uzbek	Ve pençesine aldı, Özbek yurdunu parçaladı.
وكم قصم من ظهر في ما وراء النهر	ve kem kaṣame mi’nẓahr fî mâverâe’n-nehr	Nasıl da kırdı belini, Kırdı geçirdi Mâverâünenhiri.
ثم ارتفع ونجم وهجم على العجم	ṣümmertefe‘a ve necem ve heceme ‘ale’l-‘acem	Sonra yeniden çıktı ortaya, Ve saldırdı acem yurduna.
وأوسع الخطا إلى أرض الخطا	ve evse‘al-ḫuṭâ ilâ erżi’l-ḫaṭâ	Ve adımlarını açtı, Ḫatâ[19] yurduna ulaştı.
وقرم القرم ورمى الروم بجمر مضطرم	ve ḳarame’l-ḳareme ve ramâ’r-Rûme bi cemrin mużṭarime	Kırım’ı kemirdi yuttu, Rum diyarını ateş toplarıyla topa tuttu.
وجر الجرائر إلى قبرص والجزائر	ve cerra’l-cerâir ilâ ḳubruṣa ve’l-cezâir	Ve başladı kötülüğe Kıbrıs ve Cezayir’e
ثم قهر خلقا بالقاهرة وتنبهت عينه بمصر فإذا هم بالساهرة	ṣümme ḳahera ḫalḳan bi’l-ḳâhira ve tenebbehet ‘aynühû bi-mıṣra feiẕâ hum bi’s-sâhira	Sonra Kahire halkını kahretti , Ve gözünü çöle çevirerek Mısır’a dikti.
وسكن حركة الإسكندرية فعمل شغل الفقراء الحريرية	ve sekkene ḥarekete’l-iskenderiyye fe‘amile şuġle el’fuḳarâi’l-ḥarîriyye	İskenderiye’de hızını kesti, Harîriyye[20] fakirleri gibi tembelleşti.

19 Karahıtaylar kast edilmektedir.

20 Sûfîlerden bir grubu kast etmektedir.

وأخذ من دار الطراز طراز الدار وصنع بصناعها ما جرت به الأقدار	ve eẖaẕe mi'n-dâri't-ṭürâz ṭirâze'd-dâr ve ṣane'a bi-ṣunnâihâ mâ cerad bihi'l-eḳdâr	Kaptı Dâru't-Tırâz'ın en süslü yerini, Ve onun işçilerinin kaderlerini değiştirdi.
إسكندرية ذا الوبا سبع يمد إليك ضبعه صبرا لقسمته التي تركت من السبعين سبعه	iskenderiyyetü ẕe'l-vebâ /seb'un yemüddü ileyki żab'ah ṣabran li-ḳısmetihi'l-letî/ teraket mine's-seb'îne seb'a	Vebalı İskenderiye, sana vahşi bir sırtlan uzattı elini, Onun taksiminden sana sabırlar diliyorum, yetmiş kişiden sağ bıraktı yediyi.
ثم تيمم الصعيد الطيب وأبرق على كل برقة منه الصيب	şümme teyemmeme'ṣ- ṣa'îde'ṭ-ṭayyib, ve ebreḳa 'ala burḳate minhü ṣayyib.	Sonra yöneldi tertemiz Saîd'e[21], Şimşeğini çaktı Burka'da[22] ve başladı yağmur gibi inmeye.
ثم غزا غزه وهز عسقلان هزه	şümme ġazâ ġazze ve hezze 'asḳalâne hezze	Sonra Gazze'ye saldırdı, ve Askalân[23]'ı şiddetle salladı.
وعك إلى عكّا واستشهد بالقدس وزكّا	ve 'akke ilâ 'akkâ ve'steşhede bi'l-ḳudsi ve zekkâ	Ve Akka'yı bunalttı, Kudüs'ten çokça şehit alıp, arıttı.
فلحق من الهاربين للأقصى بقلب كالصخره ولولا فتح باب الرحمة لقامت القيامة في كره	feleḥıḳa mine'l-hâribîne li'l-aḳṣâ bi ḳalbin keṣṣaẖra, ve levlâ fetḥu bâbi'r- raḥmeti leḳâmeti'l- ḳıyâmetü fî kerra	Mescid-i Aksâ'ya kaçanları yakaladı taştan bir kalple, Rahmet kapısı açılmasaydı, kıyamet kopacaktı bir kerede.

21 Mısır'ın güneyinde bir bölge adı.
22 Burka, günümüzde Libya'nın doğusuna düşen bir bölge adı.
23 Askalan, Filistin'de bir bölge adı.

ثم طوى المراحل ونزل الساحل	şümme ṭava'l-merâḥıl ve nezele'ssâḥıl	Sonra aşamalar kat etti, Ve sahile indi.
فصاد صيدا وبغت بيروت كيدا	feṣâde ṣaydâ ve beġate beyrûte keydâ	Sayda'yı bir av misali avladı Beyrut'a da apansız kurdu tuzağı.
ثم سدد الرشق إلى مدينة دمشق	şümme seddede'r-raşḳa ilâ medîneti dimeşḳa	Sonra darbelerini peş peşe, Yöneltti Dımeşk şehrine.
فتربع وتمدد وفتك في كل يوم بألف أو أزيد	feterabbe'a ve temedded ve feteke fî külli yevmin bi-elfin ev ezyed	Ve rahatça oturup uzattı ayaklarını, Her gün bin kişi parçaladı ve daha fazlasını.
وأقل الكسرة وقتل خلقا ببصرة	ve eḳalle'l-keṣrate ve ḳatele ẖalḳan bi-beṣrate	Çoğu az etti, Küçücük çıbanlarla insanları katletti.
فالله تعالى يجري دمشقا على سنتها ويطفيء لفحات ناره عن نفحات جنتها	fellâhu teâlâ yücrî dimeşḳa 'ala sünnetihâ ve yuṭfiu/lefeḥâti nârihî 'an-nefeḥâti cennetihâ	Allah-u Teâlâ Cennetinden esintilerle onun ateşini söndürsün, Dımeşk'ı eski haline döndürsün!
أصلح الله دمشق وحماها عن مسبه نفسها حست إلى أن تقتل الناس بحبه	eṣlaḥallâhü dimeşḳâ ve ḥamâhâ 'an mesebbeh nefsühâ ẖasset ilâ en tekṭüle'n-nâse bi ḥabbeh	Allah Dımeşk'ı düzeltsin ve korusun onu aşağılamalardan, Öyle aşağılandı ki, ölürken insanları küçücük çıbanlardan.
ثم أمز المزه وبرز إلى برزه	şümme emezze'l-mezze ve beraze ilâ berze	Sonra Mezze'de ölümleri çoğalttı, Berze'de iyiden ortaya çıktı[24]

24 Merze ve Berze her ikisi de Dımeşk'ta bulunan nahiye adlarıdır.

وركب تركيب مزج بعلبك وأنشد في قارة قفا نبك	ve rukkibe terkîbe mezcin ba'lebekk ve enşede fî ḳâratin: ḳıfâ nebk	Ba'lebek kelimesi gibi vebâ da onunla terkîb-i mezcî oldu, Soğuk yüzüyle ayağa kalktı ve ḳıfâ nebk[25] kasidesini okudu.
وغسل الغسوله وبالغ من كسوف الشمسين سؤله	ve ġasele'l-ġasûlete ve belaġa min küsûfi şemsi şemseyni sü'le	Ğasûle[26]'yi yıkadı, Ve güneşi tutulurken Şemseyn[27]'den istediğini aldı.
وطرح على الجبة برشه وأزبد آل زبداني نعشه	ve ṭaraḥa 'ale'l-cübbeti bürşe, ve ezbede 'ale zebedânî na'şe.	Cübbe'yi[28] boyadı kan rengine, Tabutları yaydı Zebedânî[29] bölgesine.
ورمى بحمص بحلل وصرفها مع علمه أن فيها ثلاث علل	ve ramâ bi-ḥımṣa bi-ẖalel, ve ṣarefehâ me'a 'ılmihî enne fîhâ ṣelâṣi 'ılel.	Humus adına halel getirdi, Üç illete rağmen onu munsarıf kıldı[30]
ثم طلق الكنة في حماه فبردت أطرافها عاصيها من حمى	şümme ṭalleḳa'l-kinnete fî ḥamâ, feberadet eṭrâfü 'âṣîhâ mi'n ḥımâ.	Sonra boşalttı Hamâ'da sığınakları, Ve üşüdü sığınakları terk eden halkı.

25 Cahiliye döneminin en ünlü şairi İmru'l-Kays'a ait Mu'allaḳât-ı Seb'a arasında yer alan, ağıt şeklinde başlayan bir kasidedir.

26 Dımeşk'ta bir köy.

27 Lübnan'da bulunan bir bölge.

28 Şam bölgesinde bir yer adıdır.

29 Şam bölgesinde bir yer adıdır.

30 Humus şehrinin Arapça karşılığı olan Hıms kelimesi, üç nedenden dolayı gayr-ı munsarıf bir isimdir. Bu üç sebep; kelimenin müennes, Arapça kökenli bir kelime olmaması ve alem olmasıdır. İbnu'l Verdî'nin kast ettiği üç illet bunlar olabilir. bz. İbn Hacer el-Askalânî, "*Bezlü'l-Mâ'ûn fî fazli'l-tâ'ûn*", thk. Ahmed 'İsâm el-Kâtib, (Riyad: Dâru'l-'Âsıme, 1991), 177-225.*373.*

يا أيها الطاعون إن حماة من خير البلاد ومن أعز حصونها لا كنت حين شممتها فسممتها ولثمت فاها آخذا بقرونها	yâ eyyüheṭṭâ‘ûnu inne ḥamâ min ẖayri’l-bilâdi ve min e‘azzi ḥuṣûnihâ lâ künte ḥîne şememtehâ fesememtehâ ve leṣemte fâhâ aẖıẕen bi-ḳurûnihâ	Ey taun! Kuşkusuz Hama yeryüzünün en hayırlı ve en korunaklı beldelerindendir, Olmaz olasıca! Sen onu koklarken zehirledin ve ağzından öperek onun geleceğini aldın.
ثم دخل معرة النعمان فقال أنت مني في أمان	ṣümme deḥale me‘arrete’n-nu‘mân fe ḳâle lehâ: enti minnî fî emân	Sonra girdiği yer Ma‘arratu’numan, Ona dedi: Benden sana vardır emân.
حماة تكفي في تعذيبك فلا حاجة لي بك	ḥamâtü tekfî fî ta‘ẕîbik felâ ḥâcete lî bik	Hama’ya olanlar yeter sana eziyet için, Sana ihtiyaç yok benim için.
رأى المعرة عينا زانها حورٌ لكن حاجبها بالجور مقرون ماذا الذي يصنع الطاعون في بلد في كل يوم له بالذل طاعون	raâ’l-ma‘arrete ‘aynen zânehâ ḥaverun/lâkinne ḥacibehâ bi’l-cevri maḳrûnu mâẕe’l-leẕî yeṣneu’ṭ-ṭâ‘ûnü fî beledin/fî külli yevmin lehû bi’ẓ-ẓulmi ṭâ‘ûn	Ma‘arratu’numan’ı şehla bir gözmüş gibi gördü, Ancak onun kaşları zulümle bağlı. Taunun o bölgede ne işi var, Zaten her gün taundan farksız bir zulüm vardır.[31]

31 İbnu’l-Verdî burada Ma‘arratu’numan’da o dönemde yaşanan haçlı zulmüne gönderme yapmaktadır. Konuya dair bz. Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri,* çev. Ali Berktay (İstanbul: Yapı Kredi yayınları, 2018), 49-65.

ثم سرى إلى سرمين والفوعه وشغب على السنة والشيعه	şümme serâ ilâ sermîne ve'l-fû'ah ve şeġabe 'ale's-sünneti ve'ş-şî'a	Sonra gitti Fuâ ve Sermin[32]'e, Kargaşa çıkarttı Şia ve Ehlisünnete.
وسن للسنة أسنته مشرعا وشيع في بلاد الشيعة مصرعا	ve senne li's-sünneti esennetehû mişra'â ve şeyye'a fî bilâdi'ş-şî'ati maṣra'â	Çekti kılıcını Ehlisünnete, Saçtı cenazeleri Şia beldesine.
ثم أنطى أنطاكيا بعد نصيب ورحل عنها حياء من نسيانه من ذكرى حبيب	şümme anṭâ 'anṭṭâkiyye ba'ża nasîb ve raḥale 'anha ḥayâen min nisyanihî ẕikra ḥabîb	Sonra verdi Antakaya'ya biraz payından, Ayrıldı oradan Habîb[33] ismini unuttuğu için utancından.
ثم قال لشيزر و لحارم لا تخافا مني فأنتم من قبل و من بعد في غنىً عني	şümme ḳâle lişeyzer ve liḥârim: lâ teḫâfâ minnî fe entümâ min ḳablü ve min ba'dü fî ġınen 'annî	Sonra dedi Şeyzer ve Hârim[34]'e korkmayın benden, Güvendesiniz, hem sonradan hem önceden.
فالأمكنة الردية تصح في الأزمنة الوبية	fe'l-emkinetü'r-radiyye teṣıḥḥu fi'l-ezmineti'l-vebiyye	Zaten sıradan yerler, Veba zamanlarında güvendeler.

32 Suriye'den bölge adları.
33 İbnu'l Verdî, Habîbu'n Neccâr'ı kast etmektedir.
34 İsmi geçen beldeler Suriye bölgesinden yer adlarıdır.

وأخذ من أهل الباب أهل الباب	ve eẖaẕe min ehl'il-bâb, ehle'l-elbâb	Aldı Bâb[35] ehlinden, Akıllı adamları.
وباشر تل باشر وذلل ذلول	ve bâşera te'lle bâşira ve ẕüllile ẕelûl	Tel Bâşir'e ulaştı, Ve yolu açıldı.
وقصد الوهاد والتلاع	ve ḳaṣade'l-vihâde ve't-tilâ'	Dağları ve ovaları aştı,
وقلع حلقا من القلاع	ve ḳale'a ẖalḳan mine'l-ḳılâ'	ve kalelerden nice insanları hayattan kopardı.
ثم طلب حلب ولكنه ما غلب	şümme ṭalebe ḥalebe velâkinnehû mâ ġalebe	Sonra Haleb'i istedi, Ancak ona galip gelemedi.
فهو (ولله الحمد) أخف وطأه	fe hüve(velillâh'il-hamd) eẖaffü vaṭe' ve lem eḳul "kezer'in eẖrace şaṭe'"	Allah'a hamd olsun bu onun en hafif baskınıydı, Demiyorum ki "kezer'in eẖrace şaṭ'e"[36]deki yer burasıydı.
ولم أقل كزرع أخرج شطأه		
إن الوبا قد غُلِب وقد بدا في حلبَ وقالوا له على الورا كاف وراء وقلت وبا	inne'l vebâ ḳad ġulibâ ve ḳad bedâ fî ḥalebâ ve ḳâlû lehû 'ale'l-verâ kâfün ve râ ḳultü:ve bâ	Kuşkusuz veba mağlup oldu, Halep'te bariz oldu. Ve ona, saldır dediler insanlara, Ben de: "Geri dön!" Dedim ona.[37]

35 Bâb şehri.

36 el-Feth 48/29.

37 İbnü'l Verdî, burada örtülü anlatımda (kinaye) bulunmaktadır. ك ve ر harflerinden oluşan "كَرّ" fiili, saldırmak anlamında kullanılmaktadır.

ومن الأقدار	ve mine’l-eḳdâr,	Ve kaderlerinden,
أنه يتبع أهل الدار	ennehû yettebi‘u ehle’d-dâr	Takip eder, vazgeçmez ev halkının hepsinden.
فمتى بصق واحد منهم دما تحقق كل منهم عدما	fe metâ beṣaḳa vâḥıdün minhüm demâ teḥaḳḳaḳa küllün minhüm ‘ademâ	Ne zaman kan tükürürse onlardan birisi, Ölümü hak edecektir hepsi.
ثم يسكن الباصق الأجداث بعد ليلتين أو ثلاث	ṣümme yeskünü’l-bâṣıḳu’l-ecdâṣ ba‘de leyleteyni ev ṣelâṣ	Kan tüküren yerleşir mezara, İki ya da üç gece sonra.
سألت بارئ النسم في دفع طاعون صدم فمن أحس بلع دم فقد أحس بالعدم	Seeltü bârie’n-nesem/fî def‘i ṭâ‘ûnin ṣadem fe men eḥasse bel‘a dem/ fe ḳad eḥasse bi’l-‘adem	İstedim Allah’tan, Kurtarsın bizleri şu saldırgan taundan. Kim hissederse kan yutkunduğunu, Hissetmiş olur yokluğunu.
اللهم إنه فاعل بأمرك فارفع عنا الفاعل وحاصن عند من شئت فاصرف عنا الحاصل	Allâhümme innehû fâ‘ilu bi emrike fe’rfa‘ ‘anna’l-fâ‘il ve ḥâṣılün ‘inde men şi’te feṣrif ‘anna’l ḥâṣıl	Allah’ım kuşkusuz o senin emrinle hareket eder, Onu bizden gider. Senin dilediğin kişiye erişir, Ayır bizden erişeni.
فمن لدفع هذا الهول غيرك ياذا الحول	fe men li-def‘i hâẕe’l-hevl ġayruke yâ ẕa’l-ḥavl	Kim giderebilir bu felaketi, Sen’den başka ey hüküm sahibi!

الله أكبر من وباء قد سبا ويصول في العقلاء كالمجنون سُنّت أسنته لكل مدينةٍ فعجبت للمكروه في المسنون	Allâhu ekberu min vebâin ḳad sebâ ve yeṣûlü fi’l-‘uḳalâi ke’l-mecnûn sünnet esinnetühû li külli medînetin fe ‘acibtü li’l-mekrûhi fi’l-mesnûn	Allah büyüktür, her şeyi tutsak eden vebadan, Akıllı insanlara saldırıp mecnun kılandan, Her şehre kılıcını çekip saldırandan, Mekruh nasıl olur şaştım, sünnet olandan.[38]
كم دخل إلى مكان فحلف ألا يخرج إلا بالسكان	kem deẖale ilâ mekân fe ẖalefe ellâ yeẖruce illâ bi’s-sükkân	Nereyi tuttuysa mekân, Yemin etti, halkı da yanına alarak çıkacak oradan.
ففتش عليهم بسراج وهذا الذي جلب إلى أهل حلب الانزعاج	fefetteşe ‘aleyhim bi sirâc ve hâẕelleẕî celebe li-ehli ḥalebe’l-inzi‘âc	Elinde bir kandil insanları aramaya koyuldu, Halep halkını endişeye iten buydu.
استرسل بعنانه وانصاب وسمي طاعون الأنساب	istersele bi ‘inânihî ve’nsâb ve sümmiye ṭâ‘ûne’l-ensâb	Atını doludizgin koşturdu, Ve böylece nesillerin taunu diye isim kondu.

38 İbnü’l Verdî bu mısrada tevriye sanatına başvurmaktadır. Arapçada “سَنَّ” fiili, birisi “senne seyfehû” da olduğu gibi silahını ya da kılıcını çekmek; diğeri de “senne Rasûlullâhi” ibaresinde olduğu gibi bir yol edinme, bir kanun çıkarma anlamında kullanılmaktadır. İbnü’l Verdî, taunun kılıcını çekmesinin hiç de hoşa giden bir sünnet olmadığına, Rasûlullah’ın sünnetinde hoşa gitmeyen durumlar olmayacağını kast ederek tevriyede bulunur.

وهو أعظم طاعون وقع في الإسلام وعندي أنه الموت الذي أنذر به نبينا عليه أفضل الصلاة والسلام	ve hüve a'ẓamü ṭâ'ûnün veḳa'a fi'l-İslâm ve 'indî ennehü'l-mevtü'l-leẕî enẕera bihî nebiyyünâ 'aleyhi efżalü'ṣṣalâti ve's-selâm	İslam tarihindeki en büyük taundu o, Ve bana göre Rasûlullah'ın bildirdiği büyük ölümdü o.
لو رأيت الأعيان وهم يطالعون من كتب الطب الغوامض ويكثرون في العلاج من أكل النواشف والحوامض	felev raeyte'l-e'yâne ve hüm yüṭâli'ûne min kütübi'ṭ-ṭıbbi'l-ġavâmiż ve yükṣirûne fi'l-'ilâci min ekli'n-nevâşifi ve'l-ḥavâmiż	Görmeliydin, büyük âlimleri ağır tıp kitaplarını okurlarken, Ve kuru gıdalarla ekşi şeyleri yemeyi çokça tavsiye ederlerken.
قد تنغص عيشهم الهنيُّ بملاطخة مسلم الطينة الطينَ الأرمني	ve ḳad tenaġġaṣa 'ayşühümü'l-heniyy bi mülâtaḥati müslimü eṭ-ṭînetiṭ-ṭîne'l-ermeniyy	Tadı kalmamıştı hayatlarının, Gördüklerinde, Ermeniyle aynı toprağa gömüldüğünü bir Müslümanın.
وقد لطف كل منهم مزاجه وعدّل وبخروا بالعنبر والكافور والسعد والصندل	ve ḳad lâṭafe küllün minhüm mizâcühû ve 'addel ve baḫḫarû büyûtehüm bi'l-'anberi ve'l-kâfûri ves'-sa'dü ve'ṣ-ṣandel	Hepsi düzeltmeye çalıştılar mizaçlarını, Amberlerle kâfurlarla tütsülediler hanelerini odalarını.
وتختموا بالياقوت وجعلوا البقل والخل والطحينة من جملة الأدم والقوت	ve teḫattemû bi'l-yâḳût ve ce'alü'l-baḳle ve'l-ḫalle ve'ṭ-ṭaḥînete min cümleti'l-üdmi ve'l-ḳût	Taktılar yakuttan yüzükler, Bakla, sirke, tahin ve sulu yemekleri kendilerine katık ettiler.

وأقلوا من الأمراق والفاكهه وقرّبوا إليهم الأترج وما شابه	ve eḳallû mine’l-emrâḳı ve’l-fâkihe ve ḳarrabû ileyhimü’l- utrucce ve mâ şâbehe	Et yemeklerini ve meyveleri azalttılar, Ayva ve benzeri şeylere yaklaştılar.
حلبٌ واللهِ يكفي شرّها أرضُ مشقّه أصبحت حيةَ سوء تقتل الناسَ ببزقه	ḥalebün vallâhi yekfî/ şerrahâ erżu meşaḳḳa eṣbaḥat ḥayyete sev’/ teḳtülü’n-nâse bi-bezḳa	Tüm Halep’e yeter onun şerri, Kötü bir yılan oldu, salyasıyla öldüren beşeri.
ولو شاهدت كثرة النعوش وحملة الموتى وسمعت بكل قطر من حلب نعيا وصوتا	velev şâhette kesrate’n- nu‘ûşi ve ḥamlete’l-mevtâ ve semi‘te bi-külli ḳutrin min ḥalebe na‘yen ve ṣavtâ	Görseydin şayet çokluğunu tabutların ve cesetlerin, Ve duysaydın yükselen ağıt ve çığlıklarını Haleb’ten her bir bölgenin.
لوليت منهم فرارا وأبيت فيهم قرارا	levelleyte minhüm firârâ ve ebeyte fîhim karârâ	Sırtını döner kaçar, Ve aralarında kalmakta olurdun bîkarar.
ولقد كثرت فيها أرزاق الجنائزية فلا زرقوا وعاشوا بهذا الموسم وعرقوا فلا عاشوا ولا عرقوا	velegad kesürat fîhâ erzâgu’l-cenâiziyyeti, felâ ruzigû ve ‘âşû bihâzâ el-mevsimi ve ‘aragû felâ ‘âşû velâ ‘aragû	Cenazecilerin rızıkları arttı. Yiyemez olsunlar! Yediler, içtiler güzelce yaşadılar bu mevsimde, yiyip içemesinler, yaşamaz olsunlar.

فهم يلهون ويلعبون ويتقاعدون على الزبون	fe hüm yelhevne ve yel'abûn ve yeteḳâ'adûne 'ale'z-zebûn	Onlar, eğlenmekte ve oynamakta, Oturup müşterinin başında.
اسودّت الشهباء في عينيّ من وهمٍ وغش كادوا بنو نعشٍ بها أن يلحقوا ببنات نعش	isveddeti'ş-şehbâü fî 'ayneyye min vehmin ve ġış kâdû benû na'şin bihâ en yelḥaḳû bi-benâti na'ş	Gözümün nuru kalmadı hile ve tasadan, Kalmadı ne oğlandan ne kızdan.
فنستغفر الله من هوى النفس وهذا بعض عقابه ونعوذ برضاه من سخطه ومن معافاته من عقابه	fe nestaġfirullâhe min heva'n-nefsi fe hâẕâ ba'żu 'ıḳâbih ve ne'ûẕü bi rıżâh min süẖṭıhî ve bi-mu'âfâtihî min 'ıḳâbih	Allah'a sığınırım, nefsin arzusuna uymaktan, Çünkü bu onun cezasının sadece birazı, Onun öfkesinden ve cezasından sığınacağımız yer, rızası.
قالوا فساد الهوى يرد فقلت يردي هوى الفساد كم سيئات وكم خطايا نادى علينا بها المنادي	ḳâlû: fesâdü'l-hevâ yurdî/ fe ḳultü: yurdî heva'l-fesâdi kem seyyiâtin ve kem ẖaṭâyâ/ nâdâ 'aleynâ biha'l-münâdî	Dediler ki: Tehlikelidir, havanın bozulması, Dedim ki; asıl öldüren nefsin fesâdı. Nice kötülükler ve nice hata nedeniyle, Seslendi bize davetçi sesiyle.
ومما أغضبَ الإسلام وأوجب الآلام	ve mimmâ aġżabe'l-İslâm ve evcebe'l-âlâm	Budur İslam'ın nefretini çeken, Ve acılar veren.

أن أهل سيس الملاعين مسرورون لبلائنا بالطواعين	enne ehle sîsi'l-melâ'în mesrûrûne li-belâinâ bi'ṭ-ṭavâîn	Kuşkusuz lanetli Sîs[39] ehli, Bizim taunla imtihanımızdan neşeli.
حتى كأنهم في أمان أو عليه ألا يقربهم ضمان	ḥattâ keennehüm fî emân ev aleyhi enlâ yaḳrabehüm żam'ân	Öyle ki onlar güvendeymiş, Ve sanki taun onlara yaklaşmayacağının garantisini vermiş.
أو كأنهم إذا ظفروا ربنا لا تجعلنا فتنة للذين كفروا	ev keennehüm iẕâ ẓafirû "Rabbenâ lâ tec'alnâ fitneten li'l-leẕîne keferû"	Sanki onlar zafer sarhoşluğunda, "Rabbimiz bizleri zalim bir topluluk için fitne kılma!"[40]
سكان سيس يسرهم ما ساءنا وكذا العوائدمن عدو الدين الله ينفذه إليهم عاجلا ليمزّق الطاغونَ بالطاعون	sükkânü sîse yesurruhum mâ sâenâ/ ve keẕa'l-'avâidü min 'adüvvi'd-dîn Allâhu yünfiẕühû ileyhim 'âcilen/ liyümezziḳaṭ-ṭâ'ûne bi'ṭ-ṭâ'ûn	Mutlu eder bize dokunan kötülük, Sîs halkını, Böyledir işte, sevindirir bütün din düşmanlarını. Allah, taunla onları acilen yakalasın, Azgınları onunla parçalasın.
وهذا وهو للمسلمين شهادة وأجر وعلى الكافرين رجز وزجر	hâẕâ, ve hüve li'l-müslimîne şehâdetün ve ecr ve 'ale'l-kâfirîne riczün ve zecr	Bu taun ki Müslümanlar için şehitlik ve ecirdir, Kafirler içinse bir ceza ve zecirdir.

39 Antakya ile Tarsus arasında Ermenilerin yaşadığı bir bölgedir. Kastedilen lanetli topluluk da; Ermenilerdir. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-büldân,* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1995), 3/297.

40 el-Mümtehıne 60/5.

إذا صبر المسلم على مصيبته فالصبر عبادة وقد ثبت عن نبينا (عليه أفضل الصلاة والسلام) أن المطعون شهيد فهذا الثبوت حكم بالشهاده	iẕâ ṣabera'l-müslimü 'alâ muṣîbetihî fe'ṣ-ṣabru 'ıbâde ve ḳad ṣebete 'an-nebiyyinâ ('aleyhi efżalü'ṣ-ṣalâti ve's-selâm) enne'l-maṭ'ûne şehîd, fe hâẕa'ṣ-ṣübûtü ḥukmün bi'ş-şehâde	Müslüman başına gelene sabrederse, sabır ibadettir. Muhakkak Nebî'den sabit olan hadis şehadet hükmüdür, taundan ölen Müslüman şehittir.
وهذه الخفية تعجب الحنفيه	ve hâẕihi'l-ḫafiyye tu'cibü'l-ḥanefiyye	Ve bu sır ki, Mutlu eder Hanifleri.
فإن قال قائدي ويبيد قل الله يبدي ويعيد	fe in ḳâle ḳâilün: yu'dî ve yübîd ḳul: beli'l-lâhü yübdiü ve yü'îd	Birisi derse ki; bulaştırır ve yok eder De ki: bilakis Allah yaratır ve yeniden halk eder.
فإن جادل الكاذب في دعوى العدوى وتأول قلت قد قال الصادق المصدوق (فمن أعدى الأول)	fe in câdele'l-kâẕib fî da've'l-'advâ ve teevvel ḳultü: ḳad ḳâle'ṣ-ṣâdiḳu'l-maṣdûḳ: "fe men a'del'evvel?"	Bir yalancı, bulaştırma konusunda tartışır ve yorumlarsa, Dedim ki: Doğruların doğrusu dedi ki: "Birinci kişiye kim bulaştırdı?" durum buysa.
لو سلمنا فتكه بأهل الدار فهو بإرادة الفاعل المختار	ve lev sellemnâ fetkehû bi ehli'd-dâr fe hüve bi irâdeti'l-fâ'ıli'l-muḫtâr	Kabul etsek kırıp geçirmek arzusu, hedefi bütün bir ev ahalisi, Bunun kaynağı ancak faili muhtar olan Allah'ın iradesi.

أعوذ بالله ربي من شر طاعون النسب	e‘ûẕü billâhi rabbî min şerri ṭâ‘ûni’n-neseb	Bütün nesilleri yakalayan taunun şerrinden Rabbim Allah’a sığınırım!
يدخل إلى الدار يخطف ما يخرج إلا بأهلها معي كتاب القاضي بكل من في الدار	yedḫulü ila’d-dâri yaḫṭufü/mâ yaḫrucü illâ bi ehlihâ: ma‘ıye kitâbü’l-ḳâżî/bi külli men fi’d-dâr	Eve girer ve kaçırıp gasp eder, Ancak evdekilerle birlikte gider. Yanımda vardır Kadı’nın kitabı, İçinde evdekilerin kaydı.[41]
ومن فوائده تقصير الآمال وتحصين الأعمال	ve min fevâidihî taḳṣîru’l- âmâl ve teḥsînü’l-a‘mâl	Onun faydalarındandır, kısaltması uzun emelleri, Güzelleştirmesi amelleri.
واليقظة من الغفلة والتزود للرحلة	ve’l yekazatu mine’l-ğafle ve’t-tezevvüdü li’r-rıhle	Gafletten uyandırması, Yolculuk için (ahiret) donattırması.
فهذا يوصي بأولاده وهذا يودّع إخوانه	fe hâẕâ yuvaṣṣî bi evlâdihî ve hâẕâ yuveddi‘u iḫvânehû	Birisi ondan dolayı evladını vasiyet eder, Bir başkası kardeşlerine veda eder.[42]
وهذا يهيىء أشغاله وهذا يجهز أكفانه	ve hâẕâ yuheyyi’u eşġâlehû ve hâẕâ yücehhizü ekfânehû	Ve biri cenaze işlerini kolaylar, Ve bir diğeri kefenini hazırlar.

41 Şair, taunun girdiği bir evde kimseyi sağ bırakmadığını anlatmak için, sanki taunun elinde evdekilerin hepsinin bilgilerinin yer aldığı bir sicil defteri varmışçasına, kimseyi atlamadan evdeki herkese sirayet ettiğini kişileştirme (teşḫîs)yoluyla anlatma başvurmuştur.

42 Şair bu noktadan sonra salgın hastalıkların insanların psikolojisinde yarattığı etkiyi, gözlemlerine dayanarak, etkili bir anlatımla ortaya koymaya çalışır. Öleceğini anlayınca evlatlarını geride kalanlara emanet edenler, kardeşlerine ve bütün sevdiklerine veda etmek durumunda kalanlar, bütün mal varlığını vakfedenler vb.

ووهذا يصالح أعداءه وهذا يلاطف جيرانه	ve hâẕâ yuṣâlihu a'dâehû ve hâẕâ yülâṭıfü cîrânehû	Ve biri düşmanlarıyla barışır, Ve bir başkası komşularına latifede bulunur.
وهذا يوسّع إنفاقه وهذا يحارب من هانه	ve hâẕâ yüvessi'u infâḳah ve hâẕâ yuḥâlilü men ḥâneh	Ve biri infakını genişletir, Ve bir başkası kendine kötülük edenle helalleşir.
وهذا يحبِّس أملاكه وهذا يحرّر غلمانه	ve hâẕâ yühabbisü emlâkeh ve hâẕâ yüḥarriru ġılmâneh	Ve biri mülkünü vakfeder, Ve bir diğeri kölelerini azat eder.
وهذا يغيّر أخلاقه وهذا يعير ميزانه	ve hâẕâ yüġayyiru aḫlâḳah ve hâẕâ yu'ayyiru mîzâneh	Ve biri ahlakını değiştirir, Bir diğeri terazisini dengeler.
فإن كان هذا الوبا قد سبا وقد كان يرسل طوفانه	fe in (kâne) hâẕe'l-vebâ ḳad sebâ ve ḳad kâne yursilü ṭûfânehû	Ve bu veba insanları esir almış ise, Ve tufanını göndermiş ise,
فلا عاصم اليوم من أمره سوى رحمة الله سبحانه	fe lâ 'âṣıme'l-yevme min emrih sivâ raḥmeti'llâhi sübḥâneh	Bugün onun felaketinden koruyacak yoktur, Sübhan olan Allah'ın rahmetinden başka...
وما منعنا الفرار منه إلا التمسكُ بالحديث فقم بنا نستغيث إلى الله تعالى في رفعه فهو خير مغيث	vemâ mene'anâ el-firâra minhu illet-temessükü bi'l-ḥadîṣ fe ḳum binâ nestağîṣ İlallâhi te'âlâ fî raf'ıhî fe hüve ḫayru muğîṣ	Bizi buradan kaçmaktan alıkoyan sadece Rasûluluh'ın hadisine olan bağlılığımızdır, haydi birlikte sığınsak! Yüce Allah'a ki bizden belayı kaldırsın, O en hayırlı sığınak.

اللهم إنا ندعوك بأفضل ما دعاك به الداعون أن ترفع عنا الوباء والطاعون	Allâhümme innâ ned‘ûke bi efżali mâ de‘âke bihi’d-dâ‘ûn en terfe‘a ‘anne’l-vebâe ve’ṭ-ṭâ‘ûn	Allah’ım dua ederiz sana en hayırlı dualarıyla dua edenlerin, Veba ve taunu bizden kaldırman için.
لا نلتجي في رفعه إلا إليك ولا نعوّل في العافية منهما إلا عليك	lâ neltecî fî raf‘ıhî illâ ileyk ve lâ nü‘avvilü fi’l-‘âfiyeti minhümâ illâ ‘aleyk	Onu kaldırman için iltica ederiz ancak sana, O ikisinden afiyet buluruz ancak yardımınla.
نعوذ بك يارب الفلق من الضرب بهذه العصا ونسألك رحمتك التي وسعت كل شيء فهي أوسع من ذنوبنا ولو كانت عدد الرمل والحصا	ne‘ûẕü bike yâ Rabbi’l-felaḳı mine’ż-żarbi bi haẕihi’l-‘aṣâ ve neselüke raḥmeteke’lletî vesi‘at külle şeyin fe hiye evse‘u min ẕünûbinâ velev kânet ‘adede’r-remli ve’l-ḥaṣâ	Sığınırız sabahın Rabbi olan Sana, bu sopanın darbesinden! İsteriz! Kumlar ve çakıllar adedince de olsa bizim günahlarımızdan daha geniş olan, her şeyi kuşatan rahmetinden.
ونتشفّع إليك بأكرم الشفعاء لديك	ve neteşeffe‘u ileyk bi ekrami’ş-şüfe‘âi ledeyk	Şefaat dileriz senden! En şereflisiyle katındaki şefaatçilerden.
محمد نبي الرحمة أن تكشف عنا هذه الغمّة	Muḥammedün nebiyyü’r-raḥme en tekşife ‘annâ hâẕihi’l-ġumme	Muhammed’dir o ki rahmet peygamberidir, Bizden bu felaketi gidermesidir.

وأن تجيرنا من الوبال والتنكيل وأن تعصمنا فأنت حسبنا ونعم الوكيل (آخرها)	ve en tecîranâ mine'l-vebâl ve't-tenkîl ve en ta'ṣımenâ fe ente ḥasbünâ ve ni'me'l-vekîl (Âḫiruhâ)	Ve kurtarmasıdır bizi ceza ve işkenceden, korumasıdır, Sen bize yetersin ve sen ne güzel vekilsin!

4. İçerik Analizi

Bilinen insanlık tarihi içerisinde insan ırkının varlığını tehdit eden nice büyük felaketler ortaya çıkmıştır. Bu felaket anlarında, insanlar bir taraftan canlarını kurtarma telaşına düşerken bir yandan da kıtlıklar, savaşlar ve salgın hastalıkların neden olduğu psikolojik yıkımlarla baş etmeye çalışmışlardır. İnsan ırkını tehdit eden bu felaketler arasında; etkisi ortaya çıktığı coğrafyanın sınırlarını aşan, yalnız ortaya çıktığı milletler ve kültürleri etkilemekle kalmayıp, küresel boyutta çokça can kaybına yol açan, veba türü salgın hastalıklar da yer almaktadır. Batıda "plague, black death (kara ölüm), peste, pestis" , bizde "kıran, taun" adlarıyla bilinen veba, çoğu zaman salgın halinde yayılan, öldürücü, ateşli, bulaşıcı hastalıklardan birisi olarak milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur. M.Ö. dokuzuncu ve onuncu yüzyıllardan itibaren bilinen, belirtileri ilk kez M.Ö. Dionysius tarafından tanımlanmış bu hastalık, gerçek sebebi ancak 20. Yüzyılın başlarında ortaya konuncaya kadar, neden kaynaklandığı ve korunmak için neler yapılması gerektiği hususlarında insanoğlunun kafasını karıştırmaya ve can yakmaya devam etmiştir. Hiçbir zaman tamamen yok edilememiş, uzun yıllar etkisini kaybederek kendisini unuttursa da belirli periyotlarla ortaya çıkarak toplumların demografik, ekonomik ve sosyolojik yapılarında değişimlere yol aça gelmiştir.[43]

Hastalığın nedeni ilk kez 1894'te Hong Kong'da Alexandre Yersin tarafından keşfedilene ve daha sonra vebanın ilk önce fare ve kemirgenlerde enfeksiyona yol açtığı, sonrasında pireler aracılığıyla insana bulaştığı ortaya

43 Feda Şamil Arık, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 15/26 (Mayıs 1991), 27-30.

konana kadar toplumlar, hastalığın nedenlerini doğaüstü güçlerde aramaya devam etmişlerdir. Ayrıca birçok toplumda, bu hastalıkların işledikleri günahlara karşılık, tanrı veya tanrıları tarafından cezalandırılmak üzere kendilerine musallat edildiği yönünde inanışlar hâkim olmuştur. Bu durum, bir taraftan din adamlarını ön plana çıkarırken diğer yandan onlara birer hekimmişçesine hastalıklardan korunma noktasında toplumlarına yön verme sorumluluğu yüklemekteydi. Hastalığa bakışta ve mücadelede toplumların ilkellik ve gelişmişlik düzeyleri ile hijyen koşulları oldukça etkili oluyordu. Bir de salgınlar genellikle uzun süreli kıtlıkların ve fakirliği arttıran savaşların akabinde patlak vermekteydi.[44]

Kayda geçen en etkili ilk veba, ilk olarak 6. yüzyılda ortaya çıkan ve "Jüstinyen Vebası" adıyla bilinen salgındır. İslam tarihi içerisinde çıkan en etkili ilk veba salgını ise aralarında Muaz b. Cebel ve Ebû Ubeyde gibi önde gelen birçok sahabenin de hayatlarını kaybettikleri 'Amvâs salgınıdır.[45] İkinci büyük veba ise on dördüncü yüzyılda görülen ve "Kara Ölüm" diye adlandırılan salgındır.[46] Müellif İbnü'l Verdî'nin kendisinin de ölümüne yol açacak olan ve makalede ele alınan makâmesinde kendisinden bahsettiği veba salgını, işte bu salgındır.

Makâmede üzerinde durulan temaları birkaç başlık altında toplamak mümkündür.

Birincisi; salgının etkili olduğu bölgeler,

İkincisi; salgının görüldüğü bölgelerde yarattığı yıkımın boyutu,

Üçüncüsü; salgının Müslümanlar için taşıdığı anlam,

Dördüncüsü; o dönemde yaşayan insanların salgından korunmak için ne tür tedbirlere başvurdukları.

Beşincisi; Bozulan insan psikolojisi ve insan davranışına yansımaları.

44 Arık, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", 30-31. Emrah İstek, "Avrupa'da Veba Salgını ve Salgında Din Faktörü (Viyana örneği)", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 36/62 (Ekim 2017), 175.

45 Kurtubî, "*el-İstizkâr*", thk. Sâlim Muhammed Atâ, Muhammed Ali Ma'vad (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2000), 8/251.

46 İstek, "Avrupa'da Veba Salgını ve Salgında Din Faktörü (Viyana örneği)", 174.

4.1. Salgının Etkili Olduğu Bölgeler

İbnü'l Verdî makâmesine, vebanın ilk kez ortaya çıktığı ve takip ettiği güzergâhı izlercesine Orta Asya'dan Çin, Mâverâünnehir, Özbek yurdu, Kırım gibi bölgelere kısa kısa değinerek başlar. Kendisi Suriye'nin kuzeyine düşen Maaretü'n-Nûman'da dünyaya gelen ve hayatının büyük bölümünü Halep, Hama, Menbiç, Şeyzer gibi Bilâd-ı Şam diye adlandırılan bölgede geçiren İbnü'l Verdî'nin, eserinde de ağırlıklı olarak vebanın bu bölgede yer alan yerleşim yerlerindeki etkisine vurgu yaptığı görülmektedir. Ayrıca yakın coğrafyalar olması ve dînî ve kültürel yakınlıkları nedeniyle taunun, Gazze, Askalân gibi Filistin toprakları ile İskenderiye, Kahire başta olmak üzere Mısır topraklarındaki etkilerine de atıfta bulunmaktadır. İbnü'l Verdî makâmenin hemen başında vebanın vurduğu büyüklü küçüklü yerleşim yerlerinin adını Arap dilinin incelikleriyle vermeye çalışır. İsmi geçen yerler arasında İskenderiye, Kahire, Dımeşk, Hama, Halep, Ba'lebek, kendi doğduğu şehir olan Marretü'n-Nu'mân vb. bölge şehirleri yer almaktadır. İbnü'l Verdî'nin Suriye bölgesine uzaklığına rağmen taunun Kırım'a olan etkisinden bahsettiği de dikkatlerden kaçmamaktadır. Müellifin olayı ele alırken daha çok İslam coğrafyasına odaklandığı görülmektedir.[47]

Bu noktada bölgenin gerek Hz. Ömer döneminde ortaya çıkan 'Amvâs veba salgınından gerekse kendi yaşadığı dönemde ortaya çıkan ikinci büyük veba salgınından en çok etkilenen coğrafyalar arasında yer aldığı gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bölgenin coğrafi konumu, bereketli topraklara sahip olması, Kudüs, Mekke, Medine gibi dînî merkezlere olan yakınlığı, tarih içerisinde hep bir insan hareketliliğine sahne olması, bunda temel rolü oynamaktadır. İbnü'l Verdî'nin yaşadığı dönemde ortaya çıkan veba salgınında özellikle vebanın Çin'den İngiltere'ye kadar yayılmasında, Moğol istilası etkili olmuştur. Avrasya'yı bir bütün haline getiren, çok geniş coğrafyaları etkileyen Moğol istilaları, Emanuel Leroy Ladurie'nin deyimiyle bu bölgelerde "ortak mikrop pazarı" kurulmasına neden olmuştur.[48]

4.2. Salgının Görüldüğü Bölgelerde Yarattığı Yıkımın Boyutu

İbnü'l Verdî; "Vebalı İskenderiye, sana vahşi bir sırtlan uzattı elini, Onun taksiminden sana sabırlar diliyorum, yetmiş kişiden sağ bıraktı yediyi.";

47 İbnü'l Verdî, *Dîvân*, 87-88.

48 Carter V. Findley, *"Dünya Tarihinde Türkler"*, çev. Ayşen Anadol (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), 113.

"Kudüs'ten çokça şehit alıp, arıttı."; "Sonra darbelerini peş peşe, yöneltti Dımeşk şehrine ve rahatça oturup uzattı ayaklarını, her gün bin kişi parçaladı ve daha fazlasını."[49] şeklindeki ifadeleriyle vebanın ne kadar çok can aldığını ortaya koymaya çalışmıştır. O doğrudan sayı vermese ve "yetmiş kişiden sağ bıraktı yediyi" ifadesi kendi içerisinde biraz abartılı bulunsa dahi, dönemi konu edinen tarihi kaynakların da açıkça ortaya koyduğu üzere bu salgın, bölgenin demografik yapısını derinden etkilemiştir.

Atmaca; İbn Kesîr ö. 77471373, Zehebî ö. 74871348, Makrizî ö. 84571442 gibi alimlerin farklı eserlerinden özellikle İbnü'l Verdî'nin yaşadığı dönemde Suriye bölgesinde veba nedeniyle yaşanan ölümlerin boyutunu ortaya koymaya çalışır. Buna göre; 749/1348-49 yılında Suriye bölgesinde yaşanan veba salgınında ölü sayıları Rebîülevvel ayında, önce günde 100 kişiye, sonraki ayda da iki katına çıkmıştır. Cemâziyelevvel ayında ise Dımaşk Emevî Cami'nde bir namaz vakti içinde yerine göre 10-15 kişinin cenaze namazı kılınmıştır. Dımaşk'ta bir gün içerisinde dört yüz kişinin, Halep'te ise beş yüz kişinin öldüğüne tanık olunmuştur. Bu yıl Zilkade ayında Kahire ve Mısır bölgesinde ise günde 10000-15000 arasında insanın hayatını kaybettiği yönünde korkunç veriler yer almaktadır.[50]

İbnü'l Verdî makâme boyunca vebanın acımasız yüzünü resmetmeye çalışır. Hastalığın belirtileri arasında yer alan kanlı tükürüğü gören birisi için bunun ölüm anlamına geldiğini şu ifadelerle aktarır: "Ne zaman kan tükürürse onlardan birisi, ölümü hak edecektir hepsi. Kan tüküren yerleşir mezara, iki ya da üç gece sonra."[51] Her hangi bir haneden birisine sirayet etmiş ve bir eve girmişse o evdeki herkese bulaştığını ve çoğu zaman evdeki herkesin hayatını kaybettiğini de şu sözlerle dile getirir: "Takip eder, vazgeçmez ev halkının hepsinden. Ne zaman kan tükürürse onlardan birisi, ölümü hak edecektir hepsi."[52]

O dönem yaşanan felaketin boyutunu şuradan da çıkarmak mümkündür. Ölüm ve cenaze sayıları o kadar artmış olmalı ki bunun sonucunda insanlar

49 İbnü'l Verdî, *Dîvân*, 87.

50 Esra Atmaca, "XIII-XV. Yüzyıllar Arasında Suriye Bölgesinde Veba Salgınları", *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)* 3/3 (Temmuz 2015), 528.

51 İbnü'l Verdî, *Dîvân*, 89.

52 İbnü'l Verdî, *Dîvân*, 89.

toplu mezarlara hangi dine mensup olduklarına filan bakılmaksızın defnedilmişlerdir. Bunu, İbnü'l Verdî'nin makâmesinde yer alan şu satırlardan öğreniyoruz: "Tadı kalmamıştı hayatlarının. Gördüklerinde, Ermeniyle aynı toprağa gömüldüğünü bir Müslümanın."[53] Aynı ifadelerden, Müslümanların bu durumdan fazlasıyla rahatsız olduklarını ve bu durumun onları mutsuz ettiğini de anlıyoruz.

4.3. Salgının Müslümanlar İçin Taşıdığı Anlam

İbnü'l Verdî, "Bu taun ki Müslümanlar için şehitlik ve ecirdir, kafirler içinse bir ceza ve zecirdir. Müslüman başına gelene sabrederse, sabır ibadettir. Muhakkak Nebî'den sabit olan hadis şehadet hükmüdür, taundan ölen Müslüman şehittir."[54] şeklindeki ifadeleriyle hem makâme edebî türünün bir özelliği olarak bir hadîs-i şerîfe atıfta bulunmakta hem de bu hadisi hatırlatarak sayısız cenazelerin çıktığı İslam yurdunun fertlerine umut aşılamaya çalışmaktadır. İbnü'l Verdî bu noktada Rasûlullah'ın; "Taun, (kendisine isabet eden) her Müslüman için şehitlik demektir." şeklindeki müjdelerinden bir tanesine atıfta bulunuyor olmalıdır.[55]

Taun türü hastalıklardan vefat eden müminlerin şehit hükmünde olacağı, bu tür hastalıkların müminler için ecir kafirler içinse bir ceza ve uyarı mahiyetinde olduğu teması başka âlimlerce de eserlerine konu edilmiştir. Bu konuda müstakil ve hacimli bir eser kaleme alması açısından İbn Hacer el-Askalânî'ye ö. 852/1449 değinmek yerinde olacaktır. O, Bezlü'l-Mâᶜûn fî Fazli't-Tâᶜûn isimli eserinde taun ve veba hastalıkları konusunu etraflıca ele alırken, bu hastalıkların müminler için rahmet ve şehitlik, kafirler içinse bir ceza ve azap kaynağı oluşunu da farklı rivayetler ışığında ortaya koymaya çalışmıştır. Özellikle şehitlik konusunu on fasıl altında uzun uzadıya açıklamaya çalışır.[56]

İbnü'l Verdî'nin, muhatabı olan insanların hayata tutunabilmeleri, bu krizle baş edebilmeleri adına, canlar yakan bu hastalıktan dahi bir fayda elde

53 İbnü'l Verdî, *Dîvân*, 89.

54 İbnü'l Verdî, *Dîvân*, 90.

55 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerh-u sahîhi'l-Buhârî,* thk. Muhıbbuddîn el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1959), 10/193. Buhârî, Sahîh-i Buhârî, 5732.; Müslim, *Sahîh-i Müslim,* 1916.

56 İbn Hacer, *"Bezlü'l-mâ'ûn"*, 177-225.

edilebileceğini ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir. "Onun faydalarındandır, kısaltması uzun emelleri, güzelleştirmesi amelleri, Gafletten uyandırması, Yolculuk (ahiret) için donattırması."[57] derken bu tür bir amaç güdüyor gibidir.

4.4. Salgından Korunmak İçin Başvurulan Tedbirler

İbnü'l Verdî ilk olarak, "Mescid-i Aksâ'ya kaçanları yakaladı taştan bir kalple, Rahmet kapısı açılmasaydı, kıyamet kopacaktı bir kerede."[58] ifadeleriyle bu hastalığın pençesinden kaçarak kurtulmanın mümkün olmadığına göndermede bulunur. Bu noktada eserin didaktik yönünün ön plana çıktığı ve müellifin hitap ettiği insanlara da kaçmamaları yönünde telkinde bulunduğu izlenimi doğmaktadır. Çünkü makâmenin ilerleyen kısımlarında; "Bizi buradan kaçmaktan alıkoyan sadece Rasûluluh'ın hadisine olan bağlılığımızdır..."[59] diyerek, doğrudan Rasûlullah'ın bu konudaki " Kuşkusuz bu bir ceza veya azaptır. Bununla kimi ümmetlere azap olunur. Sonra ondan bir parça kalır ve bir gider, bir gelir. Kim onun bir yerde olduğunu duyarsa, oraya girmesin. Kim de onun olduğu bir yerdeyse, korkarak orayı terk etmesin" hadisine bir atıfta bulunmaktadır.[60] Bu hayati uyarı o gün olduğu gibi günümüzde de salgın hastalıklarla etki mücadelenin temel koşulları arasında yer almakta ve önemini korumaktadır.

İbnü'l Verdî daha sonra, hastalıktan korunma bağlamında dönemin tıpçılarının uyarıları doğrultusunda olsa gerek gündelik hayatta insanların yeme-içme alışkanlıkları ve yaşadıkları mekânlarda yapabilecekleri müdahalelere örnekler verir. O dönemde taun türü salgın hastalıkların mikroskobik canlılar olan virüslerden kaynaklandığı henüz bilinmemekteydi. İnsanlar sadece İslam dünyasında değil, dünyanın değişik kültürlerinde de bu hastalıkların cinler ve gözle görünmeyen kötü ruhlar gibi metafizik ögeler tarafından taşındığına inanıyorlardı. Birçok kültürde bu hastalıkların, işledikleri günahlar ve hataları nedeniyle ceza amacıyla, inandıkları tanrı veya tanrılar

57 İbnü'l Verdî, *Dîvân*, 90.
58 İbnü'l Verdî, *Dîvân*, 87.
59 İbnü'l Verdî, *Dîvân*, 91.
60 İbn 'Âdil, *"el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitâb"*, thk. 'Âdil Ahmed, Ali Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1998), 4/252.

tarafından gönderildiğine dair inanışlar hâkimdi.[61] Bu durum din adamlarını ön plana çıkarıyor, hastalıklarla mücadelede bazen yayılımın hızının artmasına neden olabilecek yanlışlar yapılıyordu. Toplumların temizlik ve hijyen anlayışları da hastalıkla mücadelede belirleyici oluyordu. İslam dünyasında ise, camilerde toplu halde Kur'an okuma, birlikte duâ etme vb. yayılımı hızlandıran yanlış uygulamalara rastlansa da, İslam'ın temizliğe atfettiği önem ve İbn Sînâ, İbn Nefîs gibi tıpçıların, vebanın doğasına ve onunla baş etmeye dair dönemlerine göre özgün kabul edilebilecek tavsiyeleri, hastalıkla mücadeleye pozitif yönlü etkide bulunmuşlardır.[62] İbnü'l Verdî de; "Amberlerle kâfurlarla tütsülediler hanelerini odalarını. Taktılar yakuttan yüzükler. Bakla, sirke, tahin ve sulu yemekleri kendilerine katık ettiler. Et yemeklerini ve meyveleri azalttılar. Ayva ve benzeri şeylere yaklaştılar..."[63] ifadeleriyle yeme içme alışkanlıklarının, yaşanılan mekânlarda solunan havanın kalitesinin hastalıkla mücadeledeki önemine atıfta bulunmaktadır. "Görmeliydin, büyük âlimleri ağır tıp kitaplarını okurlarken ve kuru gıdalarla ekşi şeyleri yemeyi çokça tavsiye ederlerken." ifadeleri de hastalıkla baş edebilmek ve insanlara çare olabilmek için verilen ilmî mücadeleye dair önemli tarihsel veriler olarak dikkat çekmektedir. [64]

4.5. Bozulan İnsan Psikolojisi ve İnsan Davranışına Yansımaları

İbnü'l Verdî'ye ait bu makâmenin edebî değeri tartışılabilir. Bazıları tarafından makâmelerinde yaptığı secileri zorlama bulunabilir[65], ancak bu durum onun eğitici, öğretici yönüne ve tarihin bir dönemine ışık tutarak kazandığı tarihi hüviyetine bir halel getirmemelidir. Özellikle veba zamanlarında insanların psikolojilerinde yaşanan derin travmalara, hele ki Müslümanların yaşantılarında yol açtığı değişimlere dair ipuçları barındıran satırları, büyük kültürel değer taşımaktadır. Bu ipuçları sayesinde hem dönemin genel toplumsal, kültürel iklimine dair bilgi edinmek, hem de bu sayede veba gibi

61 Salgın dönemlerinde din adamlarının rolü ve salgınlar döneminde hastalıkla mücadelede dînî anlayışa dayalı yapılan yanlışlara dair bk. İstek, "Avrupa'da Veba Salgını ve Salgında Din faktörü (Viyana Örneği)", 188-189.

62 İbn Hacer, *Bezlü'l Mâ'ûn,* 102-108.

63 İbnü'l Verdî, *Dîvân*, 89.

64 İbnü'l Verdî, *Dîvân*, 89.

65 Durmuş-Ergin, "İbnü'l-Verdî, Zeynüddin".

salgın hastalıkların farklı kültürlerde nasıl karşılandığına dair kıyaslamalar yapma şansı elde edilmektedir.

İbnü'l Verdî makâmesinde, yaşadığı dönemde veba salgınları sonrası insanların psikolojik durumlarını yansıtan, çevresinde ve toplumunda gözlemlediği davranış değişikliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

"Birisi ondan dolayı evladını vasiyet eder, bir başkası kardeşlerine veda eder. Biri cenaze işlerini kolaylar, bir diğeri kefenini hazırlar. Biri düşmanlarıyla barışır, bir başkası komşularına latifede bulunur. Biri infakını genişletir, bir başkası kendine kötülük edenle helalleşir. Biri mülkünü vakfeder, bir diğeri kölelerini azat eder. Biri ahlakını değiştirir ve bir diğeri terazisini dengeler."[66]

Bu altın değerinde ifadeleri okuduğunuz zaman, veba gibi yıkıcı bir hastalığın, dönemin İslam toplumunda dindarlaşma yönünde bir tesiri olduğu dikkat çekecektir. Ölürsem evlatlarıma kim bakar deyip emanet edeceği birisini arayanlar; kefenini önceden hazır edip, konu komşusuyla helalleşenler; infakını artırıp, malını mülkünü vakfedenler; kendisine kötülüğü dokunan insanlarla dahi helalleşme eğiliminde olup, daha düzgün bir ahlaki yönelime girenlerin varlığı bunu göstermektedir. "Birisi terazisini dengeler" ifadesinden anlıyoruz ki, hileli terazi ile insanları aldatan kötü ahlak sahipleri dahi bundan vaz geçmiş, ahlaklarını düzeltmişlerdir.

İbnü'l Verdî'nin gözlemlerine dayanan tüm bu veriler göstermektedir ki, hastalık ve onun ölümün soğuk yüzünü sürekli toplumun gündeminde tutan yapısının insan psikolojisine ve davranışlarına etkisi, İslam toplumunda dindarlaşma olarak tezahür etmiştir. Diğer dönem kaynaklarına bakıldığı zaman da İslam toplumu fertlerinin, salgın hastalık dönemlerinde daha çok ibadete yöneldikleri, cami ve mescitlerde bir araya gelerek toplu halde dua, zikir ve Kur'an tilavetinde bulundukları görülmektedir. Bu vesileyle hem insanların psikolojileri hem de toplumsal düzen korumaya çalışılmıştır.

Salgın hastalıkların millet, din, kültür ayırımı gütmeden yayıldığı ancak toplumların ve kültürlerin hastalıkla mücadelesinde temizlik ve hijyen alışkanlıkları, dini ve etnik kimliklere bakış açıları gibi bir takım kültürel farklılıkların etkili olduğu aşikardır. İbnü'l Verdî'nin satırlarından, İslam

66 İbnü'l Verdî, *Dîvân*, 91.

toplumunda veba salgınının yarattığı üzücü, trajik sahnelerin Müslümanları, diğer insanlara karşı daha müsamahakâr, daha kuşatıcı olmaya ve onları daha ahlaki bir davranış tarzına yönelttiği anlaşılmaktadır. Bu noktada aynı dönemde, dünyanın başka bir coğrafyasında ve Batı'nın kalbinde yaşananlara göz çevirilince durumun pek de İslam dünyasındaki gibi olmadığından hareketle, krizlerle baş etmede kültürel farklılıkların önemli olduğu gerçeği göze çarpacaktır. İstek'in aktardığına göre veba salgını kıskacındaki Avrupa'da insanlar vebanın Yahudilerin su kuyularına attıkları zehirler sonucu açığa çıktığına inanıyorlar, hatta bununla ilgili olarak sınırları zorlayan hikâyeler yazıyorlardı. İlk başta Fransa'da başlayan bu Yahudi düşmanlığı zamanla Avrupa geneline yayılıyor ve sonucunda binlerce Yahudi yakılarak veya kuyulara gömülerek öldürülüyordu. Bazı yerlerde yerel halk vebadan sorumlu tuttukları Yahudileri öldürmek üzere ellerinde kılıçlarla saldırmışlar, bazen de Yahudiler onlar kendilerini öldürmeden önce bir araya gelerek toplu halde kendilerini yakmışlardır.[67]

Tarih içerisinde Batı ve temsil ettiği Hristiyan değerlerinin İslam dünyasına bakış açısı da aslında Yahudilere uygulanandan farklı olmamıştır. İbnü'l Verdî'nin eserinin satır aralarında bunun ipuçları yer almaktadır. Örneğin kendi doğduğu yer olan Ma'arratu'numan'da vebanın etkisini anlatma ihtiyacı bile gütmez. "Ma'arratu'numan'ı şehla bir gözmüş gibi gördü, ancak onun kaşları zulümle bağlı. Taunun o bölgede ne işi var, zaten her gün taundan farksız bir zulüm vardır." ifadeleriyle Ma'arratu'numan'ın geçmişinde yaşanan eşi benzeri görülmemiş Haçlı zulmüne atıf yapmaktadır. Onların Maarra'da işledikleri kötülüklerin boyutunu yalnız İbnü'l Esîr gibi İslam tarihçileri anlatmamaktadır. Kendi tarihçilerinden dahi ne vahşi kıyımlar yaptıklarını öğrenmek mümkündür. Bunlardan biri olan Frenk tarihçi Raoul de Caen'in aktardığına göre, haçlı askerleri dinsiz dedikleri Müslüman yetişkinleri kazanlarda kaynatıyorlar, çocukları ise şişe geçirerek kızartıyorlardı. Bir başka Frenk tarihçi Albert d'Aix de, sadece insanları yemekle kalmadıkları, yerine göre şehrin köpeklerini de yedikleri bilgisini verir.[68]

İbnü'l Verdî makâmesinin satır aralarında bu bakış açısına dair bir başka örnek de metinde Ehl-i Sîs olarak ifade edilen Ermeni topluluğunun

67 İstek, "Avrupa'da Veba Salgını ve Salgında Din faktörü (Viyana Örneği)", 191-192.

68 Maalouf, "Arapların Gözünden Haçlı Seferleri", 51.

Müslümanların başına gelenden mutlu olduğuna dair kaydıdır. "Kuşkusuz lanetli Sîs ehli, bizim taunla imtihanımızdan neşeli. Mutlu eder bize dokunan kötülük, Sîs halkını. Böyledir işte, sevindirir bütün din düşmanlarını"[69] ifadelerinde bu düşmanlığın izlerini görmek mümkündür. Dolayısıyla "Salgın hastalıklar gibi kriz dönemlerinde öteki algısı, dînî ve kültürel farklılıkların gölgesinde yeniden şekillenmektedir" şeklindeki bir yargının, haklı bir yargı oluşuna dair tarih içerisinden örnek olaylar bulmak zor olmasa gerektir.

Sonuç

Arap edebiyatı içerisinde hicri dördüncü asırda bir edebî tür olarak ortaya çıkan makâmeler, başlangıçta vaaz ve hitabe özelliği taşımaktayken, zaman içerisinde eğitici, öğretici, yerine göre de eğlendirici metinler olarak kaleme alınmışlardır. Makale boyunca ele alınan İbnü'l Verdî'ye ait en-Nebâ 'Ani'l-Vebâ isimli makâmenin de daha çok eğitici, öğretici yanının ön planda olduğu görülmektedir. Ne var ki eserin en az edebî yönü kadar hatta ondan daha da kıymetli tarafı; dünyanın en ağır veba dalgalarından biriyle yüz yüze olduğu bir yüzyılda kaleme alınmış olması ve eserin satır aralarında hastalığın hedefindeki İslam coğrafyasının ve İslam toplumunun bir dönemine dair önemli tarihi, kültürel veriler içermesidir.

İbnü'l Verdî'nin bu makâmesi, ilk kez Türkçe 'ye çevrilerek içerik analizine tabi tutulmuş ve sonucunda; döngüsel olarak insanlığın yolunu kesen bu salgın hastalıkların toplumların sosyolojisinde ve insan psikolojisinde derin izler bıraktığı gerçeği, on dördüncü yüzyılda yaşamış ve kendisi de taundan ölmüş, kıymetli bir İslam âliminin gözünden değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu değerlendirmelerden dikkat çekenler:

-Geçmişte kitlesel ölümlere yol açan salgın hastalık dönemlerinde, İslam toplumunda hastalığın müminler için bir rahmet, kafirler için bir azap kaynağı olduğuna dair kuvvetli bir inanç bulunmaktaydı. Ancak bu durum İslam toplumunu yanlış bir kaderci anlayışa itmiyor, hastalık ilahi kaynaklı olsa da ondan korunmak ve onu bertaraf etmek için gereken tedbirlerin alınması gerektiğine inanılıyordu. Bu konularda ilmî araştırmalar yapmaktan da geri durulmuyordu.

69 İbnü'l Verdî, *Dîvân*, 90.

-Müslümanlar, o dönemde de Rasûlullah'ın geçmişteki uyarıları doğrultusunda, hastalıktan kaçarak kurtulmanın mümkün olamayacağını, bir yerde veba varsa dışarıdakilerin oraya girmemesi, orada bulunanların da terk etmemesi gerektiğinin farkındaydılar.

- İslam toplumunda, inananların hastalığın insan psikolojisinde yarattığı umutsuzluk ve anlam kaybı gibi sorunlarla baş edebilmesi için toplum nezdinde kıymetli dönem âlimlerinin sorumluluk alarak, insanlara umut aşılayacak eserler kaleme aldıkları ve makalenin konu edindiği eserin de benzer bir amaca matuf olduğu görülmektedir.

- Veba gibi salgın hastalıklarla mücadele dönemlerinde İslam toplumunda dindarlaşma eğiliminin arttığı da göze çarpan önemli hususlardandır. Bu noktada dînî kültürel farkların varlığı da dikkat çekmektedir. Farklı dinlere mensup bazı toplumlarda salgın hastalıklar döneminde ötekileştirme, toplumsal şiddet gibi olgularda artış gözlemlenirken, İslam toplumunda daha insan merkezli bir ahlak anlayışının ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Alûsî. *Celâü'l-'ayneyn fî muhâkemet'il-Ahmedeyn.* Kahire: Matba'atü'l-Medenî, 1981.

Arık, Feda Şamil. "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 15/26 (Mayıs 1991), 27-57.

Askalânî, İbn Hacer. *Bezlü'l-Mâ'ûn fî fazli'l-tâ'ûn*. thk. Ahmed 'İsâm el-Kâtib. Riyad: Dâru'l-'Âsıme, 1991.

Askalânî, İbn Hacer. *Fethu'l-bârî şerh-u sahîhi'l-Buhârî.* thk. Muhıbbuddîn el-Hatîb. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1959.

Ayyıldız Erol. "Makâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* Erişim 20 Nisan 2020. https://www.islamansiklopedisi.org.tr/makame

Bouguessa, Abdellah. "İstiârenin Bediü'z-zaman el-Hemedâni'nin Makâmetu'l- Hulvaniyesindeki Hakimiyeti". *Aydın Arapça Araştırmaları Dergisi* 1/2 (Ocak 2019), 243-258.

Dayf, Şevki. *Fünûnü'l edebi'l-'arabiyye el-mukâme.* Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1973.

Durmuş, İsmail - Ergin, Ali Şakir. "İbnü'l Verdî,Zeynüddîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* Erişim 10 Nisan 2020. https://www.islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-verdi-zeynuddin

Findley, Carter V.. *Dünya Tarihinde Türkler.* çev. Ayşen Anadol. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.

Gülle, Sıtkı. "Arap Edebiyatında 'Makâme' ve El-Harîrî'nin Osmanlı Medreselerinde Yüksek Arapça Öğretimi Çerçevesinde Okutulan 'El-Makamat'ı". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/2 (Ocak 2000), 179-201.

Hâdî, Muhammed Murâdî. *Fennü'l-Makâmât.* et-Türâsü'l-Edebî 1/4 (Eylül, 2019), 123-136.

Hamevî, Yâkût. *Mu'cemu'l-büldân.* Beyrut: Dâru Sâdır, 1995.

Harîrî. *Makâmâtü'l-Harîrî.* Beyrut: Matba'atü'l-Ma'ârif, 1978.

Hemedânî, Bedîüzzamân. *Makâmât-ü Bedîüzzeman El-Hemedânî.* thk. Muhammed Abduh. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2005.

İbn 'Âdil, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitâb.* thk. 'Âdil Ahmed, Ali Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1998.

İbnü'l-Verdî. *Divân.* thk. Abdülhamid el-Hindâvî. Kahire: Darü'l Efâkü'l Arâbiye, 2006.

İstek, Emrah. "Avrupa'da Veba Salgını ve Salgında Din Faktörü (Viyana örneği)". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 36/62 (Ekim 2017), 173-204.

Kalkaşendî. *Subhu'l-A'şâ fî Sına'ati'i-İnşâ.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.

Koca, Ferhat. "İbn Teymiye, Takıyyüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* Erişim 10 Nisan 2020. https://www.islamansiklopedisi.org.tr/ibn-teymiyye-takiyyuddin

Kurtubî. *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed Atâ, Muhammed Ali Ma'vad. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2000.

Maalouf, Amin. *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri.* Çev. Ali Berktay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.

Süyûtî. *Makâmâtü's-Süyûtî.* Konstantîn: Matba'atü'l-Cevânib, 1881.

Şeybânî, *Kitâbü'l-Cîm*, thk. İbrahim el-Ebyârî, Kahire:Hey'etü'l-'Âmme li-Şuûni'l-Emîriyye, 1974.

Zemahşerî. *Makâmat'üz-Zemahşerî.* Kahire: el-Matba'atü'l'Abbâsiyye, 1900.